

Diez años de narrativa asturiana (1994 - 2004)

por M.^a DEL PILAR FERNÁNDEZ GONZÁLEZ

LA NARRATIVA n'asturianu apaez desde'l primer momentu del Surdimientu como un xéneru que diba dar frutos abondos como yá lo señalaron dalgunos trabayos¹ que s'ocuparon de dar cuenta de l'apaición y desendolcu del Surdimientu y como diba comprobándose añu tres añu nes xuntes d'escritores.

Desde que dexaron de celebrase estes xuntes, la narrativa siguió medrando n'autores y en títulos, y a pesar de la sensación que paecen tener dellos escritores d'escesiva soledá o hasta de desconexón ente ellos, pueden apreciase dalgunes tendencias comunes que van cuayando'l xéneru. Dalgunos nomes nuevos van axuntándose a los d'autores yá consagraos y paeznos que ye menester facer daqué de llabor crítico pa interpretar estes obres nueves, ordenar les tendencias y dibuxar un panorama xeneral de la narrativa asturiana más recién.

Les expectatives qu'autores y llectores se ficieron pa esti xéneru nun yeren poques y paecía que la cantidá y la calidá de les obres amás-yos

¹ XUAN XOSÉ SÁNCHEZ VICENTE, *Crónica del Surdientu (1975-1990)*, Uviéu (Barnabooth), 1991.

daben la razón²; ensin embargu, nun val sólo colos premios nin coles reseñes de prensa pa facese una idea de lo que ye la producción lliteraria nun momentu dau, y magar que nos pese, pue dicise qu'igual que ta pasando col restu de les narratives europees, n'Asturies les reseñes y les cifres de ventes tán ganándo-yos terrén a les crítiques lliteraries series³.

Les crítiques davezu apaecen en dellos medios que van dende les revistes lliteraries tradicionales (en cuanto al formatu, non necesariamente al conteníu), ente les que destacamos *Sietestrellu*⁴, *Zimbru*⁵, y *Lliteratura*⁶, hasta les páxines web, anque como ye normal el públicu que garra estes revistes suel ser yá un públicu escoyíu y mui minoritariu, que nun se conforma con que-y digan qué ye lo último que se publicó o cuál ye'l llibru de moda. Nesti trabayu nun tenemos otru enfoqu que presentar una visión xeneral de la narrativa asturiana de los últimos diez años. Nun se trata de facer un analís de les obres nin una crítica fonda d'una novela o d'un grupu, sinón de facer una semeya de l'actualidá nel caminar de la nueva lliteratura asturiana hacia la so

² Dende la primer Xunta d'Escritores, de la que'l Principáu d'Asturies publicó les actes en 1988, señalóse la narrtiva como un xéneru activu, interesante, de futuru y de presente. Cuasi diez años separen «la narrativa asturiana» que Xuan Bello presentara naquella xunta hasta l'artículu «La nueva narrativa asturiana: más acullá del Surdimientu» de Xulio Viejo en *Pretexto*, y cuasi otros tantos hasta esti artículu de güei. Ensin embargu nin crítiques, nin reseñes, nin autores dexaron de publicar y facer medrar esti xéneru qu'entá tien munchu per delante.

³ Amás de dalgunos trabayos críticos estrictamente lliterarios, fáense tamién otros trabayos nos que se recueye l'influxu de la lliteratura nel desendolcu del asturianu actual, por exemplu: JOSÉ ANTONIO MARTÍNEZ, «La “novela curta” en el proceso de normalización del asturianu», *Lletres Asturianas*, 28 (1998), páxs. 7-16.

⁴ Esta revista, que recueye sobre too creación lliteraria, apaex nel 1996.

⁵ Esta revista fundóse tamién nel 1996 y ente los sos fundadores destaca la figura de Xuan Bello.

⁶ Nel 1990 l'Academia de la Llingua Asturiana entama a publicar esta revista dedicada a la creación y crítica lliteraria.

consolidación. Nun podemos creyer qu'en trenta años que llevamos dende l'entamu del Surdimientu vamos ser quién a camudar vezos de los autores, espectatives de los llectores nin –poques gracies– referencies y modelos culturales, que si yeren daquella una de les coses que más s'echaben en falta, tovía güei tán por afitar, por alcontrar, por crear, igual p'afinar un poco más, por integrar, por ensamblar les referencies de la cultura tradicional asturiana coles de la cultura asturiana nueva, posterior al éxodu rural y a los cambeos nes maneres de vivir que les últimes xeneraciones d'asturianos tuvieron (tuvimos) de protagonizar y asimilar.

Los últimos años de la narrativa nel ámbitu hispánicu, n'Europa entero, paecen tar dominaos pol mundu editorial; tola crítica ta d'alcuerdu neso y les lliteratures en llingües minoritaries, salvando les distancies, reciben influencies de tala situación. Asina, dalgunos de los nuestros autores más señalaos tán siendo traducíos a otres llingües con una divulgación y una acoyida que nun se viera nunca hasta agora pa colos nuestros autores, ensin qu'esto-yos reste un migayu del so valir nin a los qu'agora saquen la so obra del ámbitu asturianu nin a los qu'enantes nun pudieron facelo. Valga como exemplu'l casu de Xuan Bello y l'acoyida de la so *Historia universal de Paniceiros*. Nun vien al casu ponese agora a dicir que si l'asturianu fuere oficial, esi influxu (colo que tien de malo pero tamién colo que tien de bono) diba notase muncho más y que los concursos, certámenes y premios nos que güei escosen los nuestros escritores podríen contar cola so presencia. Sicasí, como yá diximos, la nuestra narrativa sigue medrando y convién señalar delles llinies que nestos últimos años paez que van marcando'l camín nel andar asturianu d'esti xéneru.

Nun hai qu'esforzase muncho pa dicir que ye natural que la lliteratura en llingua castellana influya nos nuestros autores y paez ser que dalgunos gustos o tendencias xenerales nel estáu lleguen tamién a les nuestres lletres; al mio entender esto vese con bastante claridá en de-

lles cuestiones: nes maneres de construir los relatos, nos temes, nos ambientes escoyíos, etc. Ún de los rasgos más destacaos de la última narrativa en castellán, según publica *Ínsula*⁷ nuna de les sos habituales encuestes a los críticos, ye la renovación del realismu y l'emplegu nos relatos realistes d'elementos que davezu se topen na lliteratura fantásticu; concretamente lo simbólicu sedría, mas qu'habitual, esencial pa lleer correctamente les obres que s'alcuenten dientro d'esi nuevu realismu narrativu. Esti realismu simbolista achácalu M.ª Teresa Hernández⁸ al influxu del cine, pero trataríase d'una influencia que nun queda nes llandes de lo téunicu (narradores oxetivos, pluralidá d'enfoques, saltos temporales esplicaos con imáxenes...) sinón qu'afeuta a los temas mesmos y a la interpretación d'ellos. L'autora asegura que'l realismu simbolista ta rellacionáu con la sobresignificación de la realidá, porque cada día'l nostru mundu llénase más y más de códigos y mensaxes de tou tipu, que yá desciframos casi inconscientemente, de manera que los nuestros narradores representen a través de signos sobresignificaos una realidá estremadamente semiotizada, que ye la que nos arrodia, seya ésta urbana, rural o incluso anque teamos falando solo de realidaes interiores o fantástiques, porque'l mundu exterior ye'l que la conforma.

Na última narrativa n'asturianu alcuéntrase esta tendencia xeneral hacia'l realismu nuevu con bastante claridá; nun se trata d'un realismu costumista que tea ensin más sacándo-y fotos (por seguir cola terminoloxía de lo audiovisual) a la realidá; trátase agora d'enfocar la realidá qu'interesa mostrar, anque nun seya la más cercana pa interpretarla, dando-y al llector la posibilidá de vivir una esperiencia nueva pol fe-

⁷ «Encuesta a los críticos», *Ínsula*, núms. 589-590 (febreru 1996).

⁸ M.ª TERESA HERNÁNDEZ, «1995-1997: El orden secreto de la nueva narrativa», *Barcarola*, núms. 54-55 (avientu, 1997).

chu de mirar con unos güeyos nuevos. La interpretación de los fechos narraos y de los símbolos que s'empleguen pa ello va ser polo tanto tan importante o más que recoyer de manera fiel el mundu nel qu'asocedieron o pudieren asoceder esos fechos.

* * *

Pa entamar esti averamientu a la última narrativa n'asturianu, vamos ver cuállos son los subxéneros narrativos que más-yos presten a los autores o, polo menos, que más se publicaron los últimos años. Esti primer averamientu vamos facelu dende'l puntu de vista temáticu, porque paeznos bono dir de frente a dar respuesta a qué ye lo que se quier cuntar na narrativa de recién, cuállos son los asuntos que s'escueyen, por qué y si esa escoyeta alluma dalguna inquietú na que se pue decir que toos o, polo menos, dalgún grupu vaiga a comuña.

Una güeyada a los títulos asoleyaos de diez años p'acá déxanos ver qu'hai un xéneru qu'a los narradores-yos llama bramente, que ye'l de la novela histórica. Paez que na escoyeta d'esti tema, amás de la necesidá induldable qu'esiste de conocer, divulgar y reflexonar sobre la nuestra historia, llega a la lliteratura asturiana un gustu xeneral nel Estáu español pola novela histórica que, según Santos Sanz Villanueva⁹, xunto cola novela metalliteraria (que nun tien una acoyida nin paecida n'asturianu), ye ún de los xéneros que dominaron na década de los noventa. Nos últimos diez años de narrativa n'asturianu axuntamos una partida de noveles centraes na hestoria d'Asturies, na hestoria más recién (la Guerra Civil, el franquismu, la transición) y tamién la de los primeros tiempos del reinu d'Asturies.

⁹ SANTOS SANZ VILLANUEVA, «El archipiélago de la ficción», *Ínsula*, núms. 589-590 (xineru-febreru, 1996).

Ente les noveles históriques centraes na dómina medieval topamos *La Deva* de Xosé María Vega, novela que podía considerase d'aventures pero qu'escueye como tiempu de la hestoria la nuesa Edá Media, época que l'autor paez conocer bien. Pa falar d'esti subxéneru nun podemos escaecer *Potestas* de Xulio Arbesú, novela bien ambiciosa, qu'al traviés de los güeyos y les palabres de varies voces narradores algama la creación d'un personax, Gonzalo Pelaiz, profundu, complexu y verosímil qu'ensin dubia ye ún de los llabores mas difíciles y más necesarios pa qu'una novela funcione bien, ensin que dellos tics y vezos propios del autor, de los que cuasi naide escapa, espiacen l'andadura del relatu. Otra novela de calter históricu, a pesar de qu'una parte d'ella desenólcase na actualidá, ye *Los araxales de la vida* de Xulio Viejo, mui orixinal nes técniques narratives pol tratamientu fragmentariu del tiempu, la polifonía nes voces narratives, asina como pola presencia y la interpretación de personaxes de les dómines más estremaes, dacuando unitaria, positivista y documentada, dacuando fantástica y estrambótica cuanto pue.

Esta última novela comparte coles anteriores dellos personaxes y peme que tamién el pruyimientu de tolos autores asturianos contemporáneos de novela histórica, sobre too de los qu'escueyen la Edá Media pa los sos relatos, pol afondamientu y la investigación o polo menos la reflexón ética y estética sobre la identidá asturiana. Si nestos autores ye de destacar la documentación y l'interés polos comienzos del reinu d'Asturies, na novela de Viejo ye de xusticia facer notar, amás d'un escelente conocimientu de les dómines y los personaxes de los que fala, la reflexón sobre la identidá como daqué *in fieri*, perbién trayida al relatu al traviés de los personaxes que lu pueblen, qu'abarquen desde la Edá Media hasta'l nuestro tiempu; l'autor paez interpretar la identidá como daqué histórico y polo tanto siempre mutable anque a la mesma vez acumulativo de les esperiencias colectives pasaes, por más que dalgunes d'esas esperiencias queden arrexuexaes nun ámbitu

marxinal, cuasi inútil anque n'otru momentu valiera pa dalgo, nun araxal; nesos espacios ye nos que Viejo pon güei'l so relatu porque, al so propio dicir, igual «ye per esos araxales onde, a lo último, tenemos que dir buscanos y esplicanos». De la novela de Xulio Viejo falaremos un poco más cuasi al final del artículu, onde mos dedicamos a les noveles que voi llamar d'«integración», porque nella apaez bramente bien trabayáu esi conceptu d'integración de «lo que somos» y «lo que fuimos», que peme que comparten dalgunes de les noveles mas señalaes d'esta década.

Ensin dubia toes estes noveles nun se llimiten a mitificar los tiempos del reinu d'Asturies nin a fabular sobre les personalidaes d'entonces (allá ca llector si quier facer eso cola so llectura); traten más bien d'impidir l'escaezu, despertar l'interés pol nuestru ser históricu partiendo, dende llueu, d'una creación artística que, como tal, tien pretensiones d'universalidá y podría estrapolase a otros pueblos.

Otra partida d'autores trabayen tamién la estaya de lo históricu pero escueyen un tiempu mas averáu a nós. Llama l'atención qu'ente les dómines más queríes polos nuestros narradores destaquen el sieglu XIX, la Guerra Civil y el franquismu; seguramente esto ye asina porque son momentos nos que l'asuntu de la identidá ta no cimero de les cuestiones socio-históriques, colo que la interpretación xeneral d'estes noveles podía asemeyase bastante a la de les anteriores. *Los homes de bronce* de Xandru Fernández, por exemplu, ye una novela centrada nes guerres carlistes; los homes d'una familia que nel so día fuera poderosa búsqunse a sí mesmos nes sos idees polítiques y enfotos personales nel mediu d'unes guerres que son les que van marcando'l ritmu de los sos alcuentros y el camín de les sos obsesiones. Paez que l'autor trata de recrear una época, unes persones, una manera de vivir que nun ye la de nuestro, pero que tien bramente que ver colos qu'agora vivimos n'Asturies. Quiciabes por eso'l relatu déxalu nes manes d'un narrador omnisciente que fala por toos y caún de los sos personaxes como per-

sones individuales y tamién como grupu. Nun ye difícil topar nel Capitán Argüelles, en Don Diego, en Miguel Martínez, daqué que nos incumbe.

Aire de Cuaresma, de Rubén Arias, preséntala l'editor como «la primer parte d'una ambiciosa saga» na qu'otra vegada l'autor simboliza nun personax la situación actual y la historia d'Asturies. Col emplegu d'una voz narrativa tradicional, el narrador d'esta novela sabe llevar al llector dende la guerra de Cuba a la perceición del protagonista de la eterna presencia d'un aquel asturianu del que nun ye quién a separtase. Asina dicho, igual resulta una afirmación poco precisa, pero nel fondu nun ye más que da-y vueltes a la mesma idea de catar señes de lo que somos nel pasáu cola ferramienta de la ficción. Asitiáu tamién nel final del sieglu XIX y l'entamu del XX topamos *Siete vides (Memories d'un home sulu)* de Joaquín Fernández García; nesta novela relátense les esperiencias d'un de tantos asturianos que vivieron naquel momentu la emigración, esperiencias que van dende la fe más fonda al escepticismu total, del apegu a la comunidá, a la soledá más absoluta. La técnica d'esti relatu escritu nun asturianu dialectal ye tradicional, con una voz narrativa mui fuerte que ye la que fai tol relatu y tamién la qu'assume les reflexones del autor implícitu. Tamién nesta época sitúa Xosé M.ª Vega l'entamu de la so novela *Un sieglu de nós*, que nos lleva dende esti final del sieglu XIX a los tiempos de la transición y los primeros movimientos de reivindicación asturianistes del nuestro tiempu.

Otra estaya nada rara dientro de la novela histórica contemporánea, como pue deducise, por exemplu de la qu'acabamos de nomar, ye la de les noveles sobre los años de la Guerra Civil, la posguerra, el franquismu y la transición; nesta temática alcuéntense noveles como *L'arna de San Atanás* de Pablo Rodríguez Medina, que tien al so favor, amás del valir narrativu del autor, una arquitectura narrativa interesante, polifónica y bramente irónica que despierta nel llector una

complicidá bien prestosa que nun ye incompatible col dolor, la necesidá y la fame qu'apaecen reflexaos nel relatu. Les noveles *¡¡¡Falanxista!!!* y *Entós, cuando ñevaba* de Nel Amaro pertenecen tamién a estes noveles sobre la historia de recién. Nel casu de la primera, anque'l relatu ta fechu desde dómines mui cercanes, el protagonista llévanos con elli pelos tiempos de la Revolución del 34, la Guerra Civil, el franquismu, una transición que nun llegó a satisfacer a toos, y sobre too, a la so llucha en contra l'escaezu. L'enfotu del protagonista d'esta novela paez el mesmu que'l que señaláremos como xeneral pa los narradores de la novela histórica: saber quién somos y qué fue de los que nos ficieron llegar a ello, cuál fue'l camín, cuálos los problemes, cuáles les soluciones. Na segunda, Nel Amaro céntrase nel entamu de la transición y fala d'aquellos años como quien los vivió dende la esixencia y el desencantu.

Tamién Adolfo Camilo Díaz tien una obra sobre la represión nel franquismu de los primeros años: *El vientre del círculu*, novela bien trabayada nos personaxes y los diálogos a través d'un «llinguaxe duru, ablucante»¹⁰. Sobre l'Asturies del franquismu, anque ubicada nos años cincuenta, tenemos la novela de P. A. Marín Estrada *La ciudá encarnada*, que retrata intelixentemente una sociedá que ta pasando per momentos bien amargos, pero l'autor ye quién a facelo ensin que la mirada del nuevu realismu torgue nin un res la capacidá de distanciamientu y un humor irónicu que'l llector agradez.

* * *

Dexando yá la novela puramente histórica llegamos agora a unes noveles que podíen ser los meyores exemplos d'esa renovación del rea-

¹⁰ MIGUEL RAMOS CORRADA (ed.), *Historia de la lliteratura asturiana*, Uviéu (Academia de la Llingua Asturiana), 2002.

lismu de la que falemos enantes. Trátase de les noveles que narren aiciones contemporánees y qu'asitien l'aición n'ambientes conocíos o reconocibles con facilidá pa los llectores. Dientro d'esa llinia narrativa podíen estremase dos maneres de facer, anque más referíes a la temática qu'a les maneres de narrar de los autores. A una mano topámonos con unes noveles que podíemos llamar suburbanes, anque tamién podíamos llamales d'iniciación, y a la otra mano les que faen una crítica política más o menos explícita dacuando cola ironía, dacuando ensin da-y más vueltes a la realidá que les qu'ella mesma da a los que la miran con güeyos críticos.

Les noveles suburbanes tienen na primera d'elles que s'asoleyó nesta década un exemplu paradigmáticu: *Los párpagos de Buda* de Santi F. Ochoa¹¹. Con un narrador homodixéticu, la hestoria abúltanos mui verosímil, gracies al enfoque cercanu y a la falta d'enxuciamientu de les sos propies aiciones pela parte'l narrador nin del autor implícitu. L'ambiente marxinal nel que se somorguia'l protagonista sepártase más cada vegada d'una vida común, bien mirada pola mayoría, pero al mesmu tiempu'l protagonista nos amuesa cómo esti ambiente s'alcuenta bien cerca d'esa otra manera de vivir a la que'l narrador arrenuncia n'empobinando pal camín suicida de les drogues. Bramente bien narrada, esta novela tien ún de los sos mayores llogros na *dispositio*, qu'emplegando una estructura llinial na que se van sumando les pérdigues del protagonista (la mocedá, l'amor, la identidá, la salú, la conciencia, la llibertá, la familia y la vida) consigue dexar una sensación d'apertura nel relatu anque la fin del protagonista tea bien claro. El relatu trescendió los sos actantes.

Mui acertada tamién na cadarma del relatu y paecida a l'anterior en dellos personaxes y ambientes, ye la novela de Quique Faes *Malena*

¹¹SANTI F. OCHOA, *Los párpagos de Buda*, Uviéu (Trabe), 2004.

*fecha de sol y de fresa*¹², otra novela na que delles voces y personaxes superpónense pa da-y fondura al relatu, que termina por ser, según l'autor, un «llibru-rompecabeces que va sumando pieces, pasín a pasu, según avanza». La mayoría de los personaxes son los mesmos que los d'eses noveles de tipu iniciáticu urbanu: l'ocupa, el rateru... pero cola increíble presencia d'una misteriosa Malena, que munches veces ye la qu'abre la puerta a les reflexones sobre la llibertá individual y la espresión creativa como formante y manifestación d'esa llibertá.

Dientro d'esta estaya de noveles más o menos urbanes y d'iniciación topamos tamién *De la vida de les piedras* de Ramón Lluis Bande, fecha con un narrador internu, homodixéticu y entá mas cola idea de ser autobiográfica siguiendo con *Verdá o consecuencia*, novela anterior del autor. Pa terminar con estes noveles d'iniciación queremos mentar *El Suañu de los páxaros de sable* de Xandru Fernández, cola qu'algamó'l premiu Xosefa Xovellanos nel 1999 y que recueye la configuración d'un home, d'un calter dende que ye neñu hasta que toma conciencia de la so situación social y personal.

Na segunda clase de noveles urbanes, les de crítica política, podemos nomar en primer llugar *Sencia* de Xilberto Llano¹³, que parte d'un argumentu qu'ensin dubia resúlta-yos familiar a los llectores, si tenemos en cuenta que se fala d'un alcalde enfotáu en facer una gran obra nel so conceyu: un pantanu que recueya l'agua pa mandalo fuera d'Asuries. Con un toque mas burllón y una ubicación espacio-temporal entá mas reconocible que l'anterior, *La boda del añu*, d'Ismael González Arias fai, un retratu irónicu y intelixente de les falses apariencies, el bilordiu políticu y, ensin más, los intereses roínos que salen a la lluz en llegando a casa o al partíu la invitación pa la boda d'un vicepresidente

¹² QUIQUE FAES, *Malena fecha de sol y de fresa*, Uviéu (Trabe), 2000.

¹³ XILBERTO LLANO, *Sencia*, Xixón (VTP), 1998.

asturianu del gobiernu del Estáu. Les dos noveles valen perbién p'amosar una lliteratura comprometida, pero non panfletaria, que fai crítica bien esplícita de los que nun son responsables pa col so deber públicu y lu lleven a la buena.

Munchos son los males y les verdaes de la nuestra sociedá que recueyen estes noveles, pero nun fadríamos xusticia a la narrativa que se ta escribiendo n'Asturies si dexáremos esto equí y nun miráremos pa otros relatos, otres temátiques y otros autores que tán tamién aportando a la nuestra lliteratura o desendolcando idees, discursos que quedaren entamaos nos años anteriores.

Nun falten, por exemplu, noveles de viaxes nes que s'entemez lo vivió colo irracional, colo mitolóxico, como *Aparectos en Méxicu* de Boni Pérez o *Diariu de viaxe* d'Adolfo Camilo Díaz, que ganó'l XVI premiu Xosefa Xovellanos. Anque, como tolos llibros de viaxes, estes dos noveles coinciden en llevar al llector col protagonista nun desplazamientu muncho más qu'espacial y temporal, per un camín nuevu a la busca d'unu mesmu, l'enfoque d'estos dos relatos ye bien diferente; mentres que na novela de Boni Pérez lo fantásticu y sorprendente impónse per cima de lo que tán buscando los protagonistas, na novela d'Adolfo Camilo Díaz ye'l protagonista'l que va buscando l'atopase colo que dexó en Cuba cuando de neñu lu llevaron d'ellí. Nesti casu nun se trata solo de tornar al sitiú de la infancia, a la xente y los recuerdos qu'anden abeyando pela cabeza del home maduru y que nun termina de tar contentu cola vida de so, sinón tamién de tou un universu d'amistaes, de relaciones, de querer, de maneres de ser, d'un país y d'un mundu que son los que-y tocaron pa vivir y que tán llenos de furacos que lleven a lo ilóxico, a vegaes cola sinrazón de la poesía y otres cola del dolor.

* * *

A daquién-y llamaría l'atención que nun falare nel párrafu dedicáu a les noveles de corte políticu de *Güelu Ismail*, d'Esther Prieto, que con unos güeyos intimistes, clásique líricos, preséntanos la realidá humana del conflictu palestín: l'exiliu, la separación de la familia y sobre too la inxusticia y la falta d'una paz que dexe a caún ser quien ye. Si nun cité esta novela ente les contemporánees de calter políticu ye porque, de mano, nun fai nenguna alusión nin reflexón explícita sobre los responsables políticos d'esa situación, sinón que-y entrega a un personax el relatu pa qu'elli seya quien, dende'l so relatu interior, nos faiga saber cómo les inxusticies y les guerres faen qu'ún s'alloñe de sí mesmu y arrenuncie a lo más íntimo solo pa poder sobrevivir. Pero si dexemos p'agora esta novela ye sobre too porque fizo hestoria nesti sieglu, porque mentres qu'otres lliteratures taben atarraquitaes de noveles escrites por muyeres, d'estudios, trabayos, congresos, etc. sobre la narrativa femenina, n'asturianu nun acababa d'apaecer una muyer qu'escoyera esti xéneru pa la so espresión artística hasta qu'apaeció Esther Prieto con esti relatu bien estremáu de los tópicos femeninos pero que tien dellos de los trazos que suelen señalase como propios de la escritura de muyer: emplegu de la primer persona narrativa, les revisiones frecuentísimes pela parte'l personaxe del so discursu, y con bastante claridá lo que Fernando Valls llama la suxetividá oxetiva¹⁴. Na novela vese'l mirar d'una buena poeta y tamién la mano d'una buena narradora que tien claro lo que quier contar. En saliendo esta novela, Carme Martínez, que de momentu yera mui conocida como autora de lliteratura xuvenil, anque tamién publicara cuentos de bastante valir, asoleya la so novela *Via d'escape*¹⁵. Esta novela sí que s'ase-

¹⁴ FERNANDO VALLS, «La literatura femenina: por una subjetividad objetiva», *Ínsula*, núm. 535 (xunetu, 1991).

¹⁵ CARMEN MARTÍNEZ PÉREZ, *Via d'escape*, Uviéu (Trabe), 2003.

meya mucho na temática, na estructura, nel narrador homodiexéticu combináu col exterior y nes imáxenes de muyer qu'ofrez, a les noveles más arquetípiques de la nueva lliteratura escrita por muyeres. Nun ye que seya una novela tópica, sinón que se trata d'una novela actual que, igual que facien aquellos noveles urbanes del tipu «suburbanu», recueyen una realidá humana esclusiva de la sociedá contemporánea, la de les muyeres que se busquen a sí mesmes nuna sociedá que desfizo los vieyos mitos sobre la muyer ensin ufiertar otros a cambiü, la de les qu'anden buscando la felicitá pelos requexos de lo cotidianu, aunque'l fracasu y el cansanciu quieran a vegaes face-ys olvidar esi enfotu.

De fechu, munchos de los temas, situaciones y reflexones qu'apaecen nestes noveles nun taben ficcionalizaos na lliteratura occidental, y mucho menos dende'l puntu de vista d'una muyer, hasta hai bien poco. La forma de facer la novela de Carme Martínez ye tovía más paecida a la «escritura femenina» que la d'Esther Prieto, pol emplegu de narrador en primera persona col contrapuntu d'otru esternu, pero sobre too pol tratamientu del tiempu y l'espaciu que metaforicen el deséu de ser una mesma tornando al ámbitu de la infancia, fundiendo nesi llugar simbólicu el pasáu y el futuru, los llugares y les emociones. L'aición mesma que se narra na novela (quiciabes sedría mas propiu dicir la inaición o l'aición interior) nun ye nada nuevo na lliteratura escrita por muyeres n'occidente nes últimes décadas, pero sí n'asturianu, y eso ye digno de señalase, sobre too porque la solución que la protagonista da a los sos problemes nun ye la evasión, nin el pesimismu, nin el suicidiu, sinón la costrucción del espaciu de la esperanza y el futuru que yá entamó nella nel momentu que tomó esi determin.

* * *

Les mesmes tendencias pueden atopase nel cuentu, que sigue siendo'l xéneru más fecundu de la narrativa, y tanto los volúmenes de cuentos que s'asoleyaron nos últimos años como los qu'apaecen nes

revistes agrúpense ente les tendencias que señalemos hasta equí y esos relatos de la integración que nos quedaron por explicar y que dexamos pa un poco más alantre porque mos paez que ye lo que meyor recueye y explica la situación actual de la nuestra lliteratura. Nun voi parame nes antoloxíes de cuentos qu'apaecieron nos últimos años, delles bien interesantes pa trabayar sobre la intertestualidá y los modelos lliterarios de los nuestros narradores, porque les más destacaes o nun son antoloxíes de cuentos escritos apocayá, como l'antoloxía *El cuentu asturianu tras la guerra*¹⁶ d'Antón García y l'*Antoloxía del cuentu triste* de Xuan Bello¹⁷, o recueyen cuentos asoleyaos anantes en publicaciones d'otra mena como l'*Antoloxía del cuentu asturianu contemporáneu* que fizo Ánxel Álvarez Llano¹⁸. Llamen l'atención tamién coleiciones del tipu de los *Esconderites* d'Ámbitu na qu'un grupín d'escriitores como Antón García, Esther Prieto, Ramón Lluís Bande, Maite G. Iglesias, José Luis Piquero, Xuan Bello, Taresa Lorences, Milio Mariño, Martín López-Vega, Miguel Rojo, Humberto González, Boni Pérez, Pablo Marín Estrada, Carmela Greciet... forguen la so memoria pa crear un relatu que s'acompaña d'una semeya de Kokem qu'ayuda a facer más verosímil, mas sólidu y a la mesma vez más suxerente'l relatu. Sin embargu lo que más abunden, nun siendo los cuentos peles revistes, son los volúmenes de cuentos escritos por un mesmu autor, dacuando nuna compilación de versu y prosa, dacuando recoyendo solo relatos curtios.

Nomamos darréu dellos llibros de relatos curtios nos que podrá reconocese esi mesmu gustu temáticu polo urbano y l'anovamientu del realismu del que falábemos más arriba, anque como ye normal, nun

¹⁶ ANTÓN GARCÍA, *El cuentu asturianu tras la guerra*, Uviéu (Trabe), 1998.

¹⁷ XUAN BELLO, *Antoloxía del cuentu triste*, Uviéu (Ámbitu), 2003.

¹⁸ ÁNXEL ÁLVAREZ LLANO, *Antoloxía del cuentu asturianu contemporáneu*, Mieres (Editora del Norte), 1994.

mesmu volume caben relatos de menes mui dixebraes. *En poques pallabres* de Francisco Álvarez recueye dieciocho cuentos, nos que podría vese con bastante claridá'l retratu de la sociedá del nuestru tiempu, igual que pasa con dalgunos de los *Cuentos chinos* de José Luis Rendueles¹⁹, nos qu'a pesar de la diversidá temática y de les diferencies ente'l tonu y los personaxes que s'aprecien nunos cuentos y n'otros, siempre se ve una mano que revisa, repasa y conforma tol discursu pa facé-y lu más cercanu al llector escépticu y posmodernu que ye quién a dir dende la revisión de los personaxes bíblicos al nuestru tiempu posindustrial ensin sentise encomalu. Destacáu pol so compromisu cola sociedá, *Venus, Occidente y otros cuentos éticos* d'Adolfo Camilo Díaz presenta en dos noveles curties y siete cuentos un discursu irónicu, distanciáu y sorprendente por llevanos dende lo cotidianu y lo íntimo a lo coleutivu, bien a través de la técnica del estrañamientu y lo surrealista o bien por mediu de relatos más allegaos a lo tradicional. *Los paraísos perdíos* de Pablo Rodríguez Medina, compaxina los relatos d'ambiente rural d'otres dómines colos puramente urbanos, que representen l'Asturies actual dende los güeyos d'un mozu qu'entama a buscar el so sitiú y el so ser nella.

Güelgues sobre'l llagu y *A flor de piel* de Xabiero Cayarga, *La tierra entero* de Berta Piñán, *Silvia la Negra* de Xulio Vixil, *Histories escabroses* d'Humberto González, *Onde'l ríu besa la mar* d'Helena Trejo, los doce cuentos de *Les cuentos de l'alma* de Xandru Fernández, son otros llibros de cuentos que paga la pena que siquiera se reseñen nesti artículu, anque nun son los únicos que quedaben ensin mentar, y teniendo siempre en cuenta que queden munchos peles revistes como «Nun ye que tea amollecendo» de Boni Pérez en *Zimbru*, o «La vita nuova» de Xulio Viejo n'*Entellunu*.

¹⁹ JOSÉ LUIS RENDUELES, *Cuentos chinos*, Uviéu (Trabe), 2002.

Tamién ente los relatos de corte urbanu y concretamente ente los de crítica política, podíen enxertase los más de los cuentos de *Nunca nun te fíes de la xente que nun enseña los dientes al rise* y otros cuentos d'Adolfo Camilo Díaz, asina como los catorce de *Nubes negres* de Pablo Antón Marín Estrada y *Siete identidaes* de Xosé Ramón Martín Ardines, colo que quedaríen bastante bien exemplificaos, paezme que, los relatos que s'axunten a esta temática.

Seique nun fai falta dicir que siguen escribiéndose, y munchu, llibros de cuentos d'ambiente, temática y tema rural. D'ente ellos nun vamos destacar más que *Maldaes de llobos* de Joaquín Fernández García, polo trabayao de la so documentación, munches veces recoyida de la oralidá y *Cuentos* de Xosé Álvarez Fernández, que recueye la narrativa d'esti autor que fuera fundamental nes actividaes primeres del Surdimientu.

Les carauterístiques d'esti xéneru permiten que nelli se dean temes o esperiencies que nun abunden na novela. Por exemplu, *Entellunu* publica nel númberu 2 «La última nueche de Xéreme Cantu» de Pablo Rodríguez Medina, d'ambiente futurista y terrible sobre la llucha y la destrucción del home pola máquina, que nun tien nada comparable en novela nun siendo daqué tan particular como *Dharmat* de Vital d'Andrés. Lo mas destacao del cuentu, ensin embargu, nos paez la posibilidá qu'ofrez de facer obres de calter metalliterariu como *Pantasmes, mundos, laberintos* de Xuan Bello, na que l'autor nos ufierta doce biografíes con otres tantes reseñes apócrifes y una migayina de la supuesta obra d'escritores asturianos ficcionales, que-y val mui bien pa sobrepasar el xuegu lliterariu dándo-y, como-y correspuende, un valor d'acercamientu, conocimientu y profundización nel obxetu d'esi xuegu que, nesti casu, ye la nuestra lliteratura, lo que ye, lo que foi y lo que pudo ser. La prosa poética acuéyela tamién más a gustu'l cuentu que la novela, como por exemplu podíen amosar los cuentos de Pablo A. Marín Estrada que publicó *Zimbru* nos sos dos primeros números, «Diariu

de la soledá» y «Trenta años», aunque son munchos los exemplos d'esta mena que podíen ufiertase.

Voi valime de dos cuentos y dos volúmenes d'ellos pa introducir esi últimu grupu de relatos que me paez que suponen lo más importante de tou esti tiempu de narrativa n'asturianu. Trátase de «La casa'l muer-tu» de Ramón Lluís Bande²⁰, «Güelgues na ñeve» de Marín Estrada²¹, *Cuentos de la nevera* de Xosé Nel Riesgo²² y *Hestories piquiñines* de Tante Blanco²³. Con estos cuatro títulos queremos introducir esa narrativa nueva que llamamos «de la integración», na que'l suxetu narrativu vese nel llabor de representase como un suxetu múltiple, compuestu d'espe-riencies propies y ayenes, pasaes y presentes, bien estremaes unes d'otres, pero que nelli s'amiesten y formen un too coherente únicu induldablemente asturianu y tamién induldablemente contemporaneu.

Trátase cási que en tolos casos de relatos nos que l'espaciu tien una importancia crucial, y nun ye de casualidá polo qu'emplegamos esa palabra, «crucial». Nel suxetu narrativu crúciense dos espacios que son ún solu: l'espaciu del narrador. Esi narrador tien interiorizáu un espaciu rural que ye'l de la infancia pero qu'entá manda munchu nel so ser, na so voz y na so cosmovisión, por más que'l discursu se faiga desde otru espaciu, l'urbanu, que ye'l que-y correspuende agora y yá dafechu a esi suxetu que ta naguando por «tar enteru, íntegu, integráu» nun discursu que texe pasiquín a pasu colo que foi y colo que ye. Eso vien a ser lo que fai Xuan Bello en tola so obra de la *matière* de Paniceiros, seyan relatos breves como *La memoria del mundu*²⁴ o un relatu

²⁰ RAMÓN LLUIS BANDE, «La casa'l muer-tu», *Zimbru*, n.º 2 (setiembre, 1996).

²¹ PABLO ANTÓN MARÍN ESTRADA, «Güelgues na ñeve», *Zimbru*, n.º 5 (marzu, 1997).

²² XOSÉ NEL RIESGO, *Cuentos de la nevera*, Mieres (Editora del Norte), 1997.

²³ TANTE BLANCO, *Hestories piquiñines*, Uviéu (Trabe), 1998. D'esti llibru publicó una reseña bien interesante Rodríguez Medina nel número 2 d'*Entellunu*.

²⁴ XUAN BELLO, *La memoria del mundu*, Xixón (Llibros del Pexe), 1998.

mas llargu como la so *Hestoria universal de Paniceiros*²⁵; eso ye lo que-y pasa al protagonista de *Díes de muncho* d'Antón García.

Poco más o menos pasa col tiempu. Munches veces les voces narratives qu'apaecen nestos relatos nun mos presenten un tiempu llinial, únicu, cronolóxicu, sinón que salten d'equí p'acullá, de lo más remoto a lo más cercano enredando siempre colos tiempos que l'autor vivió ya interiorizó dende la esperiencia vital o lliteraria (si ye que la esperiencia lliteraria nun ye una de les más prestoses esperiencias vitales). Eso ye lo que fai Xulio Viejo en *Los araxales de la vida*, y por eso más arriba dicíamos qu'esta novela había que tratala tamién nesti grupu; asina paez que-y pasa tamién al autor implícitu de *Pol sendeiriu la nueite* de Roberto González-Quevedo, que se mueve ente'l tiempu de lo míticu y el contemporaneu, ente l'home que recuerda y recueye lo que se contaba y se cuenta pelos nuestros llugares y el que vive nel mundu rural que yá nun ye.

Nestes noveles l'asuntu ye nel fondu'l mesmu: afondar no que significa ser asturianu, buscar la manera d'integrar, de reubicar toles esperiencias de la nuestra cultura asturiana, tradicional, rural, pero cargada tamién d'un pasáu, d'una hestoria complexa y rica, coles de la nueva cultura tamién asturiana, pero agora posindustrial, posmoderna, urbana y nuna crisis cultural y social que paez que nunca nun va acabar. Son mui importantes estes obres pola materia que traten, pol camín que dexen abiertu y tamién, nun hai que lo escaecer, pola so bona construcción y técnica narrativa.

* * *

De poco diben valir estes propuestes si nun fueren obres d'arte bien trabaes, si con elles la lliteratura asturiana nun diera pasos alan-

²⁵ XUAN BELLO, *Hestoria universal de Paniceiros*, Uviéu (Ámbitu), 2004.

tre. N'algunos narradores, en non pocos, alcuéntense a menudo vicios, repeticiones, fallucos propios d'un repertoriu espresivu curtiu, y seguramente eso tenga munchu que ver cola escasez de modelos narrativos del altor d'estos a los que mos tamos refiriendo agora. La novela ye un xéneru que tien falta de munchu tiempu pa cuayar, y nun va tanto que se fai novela n'asturiano; poro, munchos narradores siguen echando en falta dellos modelos, la consabida tradición lliteraria culta imprescindible pa facer bona lliteratura. Obres d'esti tipu y les traducciones que tantu abunden tamién últimamente n'asturianu son capitales pal porvenir de la nuestra narrativa, que pasiquín a pasu va dexando abiertos puertes y ventanes pa que los que vienen detrás seyan quién tamién a facer el so cachu de camín dientro de la nuestra lliteratura asturiana.